

Мацегора Я. В., кандидат психологічних наук С.Н.С., старший науковий співробітник НДЛ морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)
Воробйова І. В., кандидат психологічних наук С.Н.С., старший науковий співробітник НДЛ морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ ЙМОВІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ ПОМИЛКОВИХ ДІЙ У ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено визначенню можливостей використання автоматизованого психодіагностичного комплексу як засобу зниження вірогідності виникнення помилкових дій у фахівців екстремального профілю діяльності (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України). Автоматизований психодіагностичний комплекс можна застосовувати не тільки для психографічного дослідження військових спеціальностей та здійснення професійного психологічного відбору претендентів на військову службу за контрактом у Національну гвардію України та навчання у ВНЗ МВС України, але і для вирішення таких приватних задач, як визначення психологічних якостей курсантів, що забезпечують успішність навчання військовим спеціальностям, а також успішність адаптації в новому колективі.

Стаття посвячена определению возможностей использования автоматизированного психодиагностического комплекса как средства снижения вероятности возникновения ошибочных действий у специалистов экстремального профиля деятельности (на примере военнослужащих Национальной гвардии Украины). Автоматизированный психодиагностический комплекс можно применять не только для психографических исследований военных специальностей и осуществления профессионального психологического отбора претендентов на военную службу по контракту в Национальную гвардию Украины и обучения в вузах МВД Украины, но и для решения таких частных задач, как определение психологических качеств курсантов, обеспечивающих успешность обучения военным специальностям, а также успешность адаптации в новом коллективе.

Постановка проблеми. Система підготовки фахівців екстремального профілю діяльності включає в себе ряд заходів, серед яких найважливішим є професійний психологічний відбір.

Професійний психологічний відбір полягає в проведенні комплексних заходів, що дозволяють виявити осіб, які є найбільш придатними за своїми психологічними якостями до навчання у встановлені терміни та успішної професійної діяльності з тієї чи іншої конкретної спеціальності. Головним завданням професійного психологічного відбору є оцінка професійної придатності кандидата за психологічними показниками та складання на цій основі довготривалого прогнозу ефективності його подальшої професійної діяльності.

Значення професійного психологічного відбору, насамперед, обумовлено економічною доцільністю. Так, багаторічний досвід застосування професійного психологічного відбору в промисловості і

силових структурах США показав, що ефективність його є надзвичайно високою. Зокрема, відсів непридатних в процесі навчання знижується з 30-40% до 5-8%, аварійність з вини персоналу зменшується на 40-70%, надійність систем управління підвищується на 10-25%, витрати на підготовку фахівців зменшуються на 30-40%.

Втім, необхідність у проведенні професійного психологічного відбору виникає не завжди. Він є необхідним і ефективним тільки в тих випадках, коли частка осіб, які не справляються з обов'язками після навчання, є досить істотною; коли помилка фахівця, яку допущено з причини невідповідності вимогам професійної діяльності, пов'язана з великими матеріальним або моральним збитком, чревата небезпекою для життя людей; при високій вартості навчання і значущості професійних задач.

Одним із складних і напружених видів діяльності є службово-бойова діяльність

військовослужбовців Національно гвардії України. Відмінною її особливістю є те, що вона часто протікає в несприятливих, екстремальних умовах. Крім того, в процесі професійної діяльності військовослужбовець піддається впливу виражених фізичних і психоемоційних навантажень, що, в свою чергу, може призводити до виникнення помилкових дій.

До зовнішніх факторів виникнення помилкових дій у військовослужбовців належать: складність виконуваної роботи, стресові умови діяльності, негативні фактори професійного середовища (шум, вібрація, температура та ін.), неправильна організація режиму праці й відпочинку.

Причиною помилкових дій також може бути прояв якоїсь конкретної несприятливої індивідуальної характеристики особистості або, що зустрічається значно частіше, певної їх сукупності.

В.А. Пономаренко виділяє такі причини, що пов'язані з поточним станом дієздатності військовослужбовця: фізичне нездужання; стомлення; несприятливі психічні стани; недостатня готовність військовослужбовця до діяльності або до дій в конкретній обстановці; негативне перенесення навику; несприятливі індивідуальні і особистісні якості військовослужбовця [3-4].

Статистика випадків, що пов'язані з помилковими діями фахівців екстремального профілю діяльності (військовослужбовців, міліціонерів, рятувальників, льотчиків, космонавтів тощо), вказує на актуальність проблеми професійного психологічного відбору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного психологічного відбору фахівців екстремального профілю діяльності є провідною в рамках основних проблем психології праці, психології безпеки, юридичної та екстремальної психології.

На сьогодні професійний психологічний відбір представляє собою комплекс заходів, що спрямований на забезпечення якісного відбору кадрів на основі оцінки відповідності рівня розвитку необхідних психофізіологічних (індивідуальних) якостей і властивостей особистості вимогам професійної діяльності.

Провідні російські спеціалісти з проблеми професійного відбору до силових структур (Б.Г. Бовін, М.І. Мягких,

О.Д. Сафронов) вказують, що ефективний професійний відбір кадрів повинен ґрунтуватися на врахуванні не стільки психофізіологічних особливостей претендентів, як це робилося донедавна, скільки на врахуванні їх особистісних якостей – соціально- і професійно-мотиваційних якостей, правосвідомості, морально-психологічної підготовленості, що є основою здатності до правоохоронної діяльності [2].

І хоча проблема психологічного відбору фахівців екстремального профілю має достатньо опрацьовані теоретичні засади та практичні результати, завдяки дослідженням В.О. Бодрова, К.К. Платонова, Б.Ф. Ломова, О.А. Крилова, В.Л. Маріщука, А.Г. Маклакова, О.М. Бандурки, В.І. Барка, С.І. Яковенка, О.В. Тимченка, М.С. Корольчука, О.В. Землянської, О.О. Телічкіна, Ю.Б. Ірхіна, Д.О. Кобзіна і А.П. Москаленка, Д.І. Сохадзе і багатьох інших авторів, її не можна вважати вирішеною.

Сьогодні розуміння професійного психологічного відбору як виявлення (діагностики) відповідності індивідуально-психологічних рис особистості вимогам професії піддається критиці. Вважається більш доцільним використовувати поняття готовності до майбутньої професійної діяльності, в основі якої лежать такі особистісні новоутворення, як професійно-ціннісні орієнтації, мотиви вибору професійних переваг (Г.А. Гусєва, Л.В. Радіна та ін.), “Я-концепція” майбутнього професіонала (В.С. Агапов, І.Є. Шейнюк та ін.), а для екстремальних професій – здатність долати стреси. При цьому, А.С. Мельничук відзначає, що пристосування до нових мінливих умов і психологічний захист від несприятливих умов професійного середовища міцно пов'язані з творчим потенціалом особистості. Тому при підготовці фахівців необхідно включати в програму навчання дисципліни, що розвивають загальну ерудицію, яка, в свою чергу, є джерелом адаптації до змін, що відбуваються у професійній діяльності.

Більшість дослідників зазначеної проблеми подальший розвиток системи професійного психологічного відбору працівників силових структур вбачають в удосконалюванні психодіагностичних бланкових методик. Так, О.А. Боченков та

О.М. Глушко пропонують підвищувати надійність психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення нервово-психічної стійкості, оскільки остання на рівні поведінки й діяльності особистості проявляється в особливостях пізнавальної та емоційно-вольової сфер, у порушенні структур соціального рівня [1]. І.М. Ареф'єв, В.В. Нечипоренко вважають доцільною розробку нових методів психодіагностики особистісних особливостей, зокрема спрямованих на виявлення ознак патологічного розвитку особистості [5].

Важливим шляхом удосконалення якості професійного психологічного відбору, на нашу думку, є його автоматизація, що порівняно недавно розглядалася як бажана, але не обов'язкова «прикраса» системи професійного відбору, а на теперішній час на тлі вибухового розвитку і поширення інформаційних технологій фактично вже є найважливішою умовою самого його існування.

Мета статті – визначити можливості використання автоматизованого психодіагностичного комплексу як засобу зниження ймовірності виникнення помилкових дій у фахівців екстремального профілю діяльності (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України).

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність автоматизації професійного психологічного відбору обумовлена масовим характером заходів професійного психологічного відбору, високою трудомісткістю проведення психодіагностичних обстежень, необхідністю швидкої видачі результатів обстеження для прийняття обґрунтованих кадрових рішень і, разом з тим, обмеженим кадровим потенціалом системи професійного відбору у Національній гвардії України.

Необхідність розроблення сучасного автоматизованого психодіагностичного комплексу в рамках професійного психологічного відбору у Національну гвардію України обумовлена і тим, що за останній час істотно змінився соціально-психологічний портрет військовослужбовця: значно знизився загальноосвітній рівень, різко погіршився стан фізичного і психічного здоров'я, практично відсутньою є мотивація до військової служби, значно підвищилась значущість професійних задач, умови служби

стали більш екстремальними. Все це робить можливим виникнення з великою вірогідністю помилкових дій у військовослужбовців при виконанні службово-бойових завдань в сучасних умовах несення служби.

Важливим елементом підвищення ефективності системи професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу і на навчання у ВВНЗ є розроблення професіограм військових спеціалістів, адекватних методів відбору з різними критеріями кандидатів та формування найбільш інформативних тестових психодіагностичних батарей для вивчення та визначення індивідуально-психологічних особливостей особистості, прогнозування розвитку психічних процесів та станів стосовно умов і вимог майбутньої діяльності за різними військовими спеціальностями.

Так, попереднім етапом створення автоматизованого психодіагностичного комплексу було розроблення авторами психограм основних військових спеціальностей військових частин Національної гвардії України за типом призначення: оперативних частин та спеціального призначення; з охорони особливо важливих об'єктів; конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних; охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав; спеціалізованих моторизованих військових частин міліції.

На підставі розроблених психограм було сформовано психодіагностичну тестову батарею, що складається з наступних методик: «Прогресивні матриці Равена» – для вивчення рівня інтелектуального розвитку; методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттела та багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ) А.Г. Маклакова і С.В. Чермяніна – вивчення і оцінка індивідуально-психологічних особливостей особистості; методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту К. Леонгарда і Х. Шмішека; метод колірних виборів Л.М. Собчик – для вивчення неусвідомлюваних, глибинних проблем особистості, актуального стану, базисних потреб, індивідуального стилю переживання, типу реагування і ступеня адаптованості обстежуваного; анкета вивчення мотивації

професійного вибору абітурієнтів ВНЗ МВС; опитувальник суїцидального ризику О.Г. Шмельова – для виявлення рівня вираженості суїцидальних намірів з метою попередження серйозних спроб самогубства. Дані методики стали базовими для визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у Національну гвардію України та навчання у ВНЗ МВС України. Після проведення процедури обстеження на придатність кандидата до військової служби, визначається рівень розвитку професійно важливих психологічних якостей, необхідних та достатніх для ефективної діяльності за обраною спеціальністю за допомогою додаткових психологічних методик автоматизованого психодіагностичного комплексу.

Запропонована програма психодіагностичного обстеження була реалізована у вигляді програмного продукту – автоматизованого психодіагностичного комплексу. Адже, сучасні засоби програмування дозволяють в принципі будь-який стандартний психологічний тест реалізувати на персональному комп'ютері.

Функціонування автоматизованої системи професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом різних типів частин Національної гвардії України, а також на навчання у ВНЗ МВС України, пов'язано зі збором, обробкою та зберіганням різноманітної інформації психологічного змісту про респондентів.

Інформація про респондентів є типізованою та складається з певного набору даних – поля, що містять загальну інформацію про респондента (прізвище, ім'я, по батькові, стать, фото тощо), і поля, які вказують результати проведених психологічних тестів. Зберігання оброблених результатів психологічних тестів вимагає наявності специфічних полів для кожного тесту.

Даний продукт може функціонувати у двох режимах – тестування та роботи психолога з базою даних (має обмежений доступ тільки для кваліфікованого фахівця). У режимі тестування користувач має можливість виконати зазначені психологічні тести за певний час. Психолог при роботі з автоматизованим психодіагностичним комплексом може створювати тестові батареї з набору існуючих психодіагностичних

методик, а також встановлювати необхідні часові параметри для проведення тестування. Крім того, у цьому режимі він має можливість повністю проаналізувати отримані результати та сформулювати звіти, як стосовно окремого кандидата, так і стосовно визначеної групи респондентів.

Автоматизація процесу тестування забезпечує наступні процедурні переваги:

- оперативне отримання результатів тестування відразу після його завершення;

- підвищення точності оцінювання за рахунок виключення помилок, пов'язаних з ручними способами обробки;

- стандартизація умов обстеження, мінімізація впливу на його результати суб'єктивних чинників;

- підвищення достовірності результатів за рахунок більшої «відкритості» респондента по відношенню до технічного засобу як наслідок більшої конфіденційності автоматизованого обстеження.

Висновки. Серед заходів системи підготовки фахівців найважливішим є професійний психологічний відбір. Сучасне і якісне проведення професійного психологічного відбору сприятиме зниженню ймовірності виникнення помилкових дій у професійній діяльності фахівців екстремального профілю.

Розроблений співробітниками науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України автоматизований психодіагностичний комплекс «Психодіагностика» можна застосовувати не тільки для психографічного дослідження військових спеціальностей та здійснення професійного психологічного відбору претендентів на військову службу за контрактом у Національну гвардію України та навчання у ВНЗ МВС України, але і для вирішення таких приватних задач, як визначення психологічних якостей курсантів, що забезпечують успішність навчання військовим спеціальностям, а також успішність адаптації в новому колективі. Представлений психодіагностичний комплекс, крім традиційної для такого роду програм автоматизації процедури дослідження, дає можливість використовувати цілий ряд сервісних функцій, що робить його надійним інструментом психологічних досліджень.

Література

1. Боченков, А. А. Методология и принципы комплексной психологической оценки профессиональной пригодности военных специалистов [Текст] / А.А. Боченков, А.Н. Глушко, Е.Б. Науменко, В.И. Булыко, С.В. Чермянин // Военно-медицинский журнал. – 1994. – № 11. – С. 41-46.
2. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел [Текст] : справочное пособие / Под ред. Б.Г. Бовина, Н.И. Мягких, А.Д. Сафронова. – М. : НИЦПМО, 1997. – 344 с.
3. Пономаренко, В. А. Методологические основы изучения ошибочных действий человека [Текст] / В.А. Пономаренко, Н.Д. Завалова // Психологические основы профессиональной деятельности / [сост. В.А. Бодров]. – М. : ПЕР СЭ ; Логос, 2007. – С. 430-438.
4. Пономаренко, В. А. Психология человеческого фактора в опасной профессии [Текст] / В.А. Пономаренко. – Красноярск, 2006. – 618 с.
5. Приходько, І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України [Текст] : Монографія / І.І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2008. – 190 с.

Matsegora Y. V., Ph.D., senior researcher

Vorobyova I. V., Ph.D., senior researcher

AUTOMATION OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL SELECTION AS MEANS OF DECREASE IN PROBABILITY EMERGENCE OF WRONG ACTIONS AT EXPERTS OF AN EXTREME PROFILE OF ACTIVITY

Article is devoted to definition opportunities of use the automated psychodiagnostic complex as means of decrease in probability emergence of wrong actions at experts of an extreme profile of activity (on the example of the military personnel of National guard of Ukraine). The automated psychodiagnostic complex developed by the staff of the research center of National academy of National guard of Ukraine can be applied not only to psychographic researches of military specialties and implementation of professional psychological selection of applicants for military service on the contract in National guard of Ukraine and training in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, but also to the solution of such private tasks, as determination of psychological qualities of the cadets providing success of training in military specialties, and also success of adaptation in new collective. The presented psychodiagnostic complex, besides automation of procedure of research traditional for such programs, gives the chance to use a number of service functions that does it by the reliable instrument of psychological researches.